

Ks. Wiesław Hudek¹

Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego w Katowicach

PIEŚNI KU CZCI TRÓJCY PRZENAJSWIĘTSZEJ W ŚPIEWNIKU ARCHIDIECEZJI KATOWICKIEJ

Zanim zostaną omówione wybrane pieśni ku czci Trójcy Przenajświętszej, które znalazły się w śpiewniku zredagowanym przez komisję pod przewodnictwem ks. prof. Antoniego Reginka, trzeba wyjaśnić terminy użyte w tytule niniejszego artykułu. Wpierw opisany zostanie kult Trójcy Przenajświętszej, a następnie przedstawimy zawartość *Śpiewnika archidiecezji katowickiej* w zestawieniu z kilkoma źródłami z XXI wieku.

KULT TRÓJCY PRZENAJSWIĘTSZEJ

Wiara w Trójcę Świętą (gr. *Αγία Τριάς*, łac. *Sancta Trinitas*) wyznawana jest przez wszystkie Kościoły katolickie i prawosławne, a także przez wszystkie główne wyznania wyrastające z nurtu reformacji, takie jak: luteranizm, kalwinizm, anglikanizm, metodyzm i prezbiterianizm. W kompendium opracowanym przez redaktorów *Encyklopedii katolickiej* znajdujemy syntetyczne wyjaśnienie pojęcia: „Trójca Święta, Trzy Osoby Boskie (Bóg Ojciec, Syn Boży i Duch Święty) będąc jednym Bogiem, istniejąc w odrębności relacji osobowych, jedności istoty

¹ Ks. dr Wiesław Hudek (ur. 1969); asystent kościelny Polskiej oraz Międzynarodowej Federacji Pueri Cantores, duszpasterz organistów i środowisk twórczych, przewodniczący Archidiecezjalnej Komisji Muzyki Sakralnej, rzecznik prasowy Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych, dyrektor artystyczny żorskich festiwali, redaktor naczelny „Studia Hildegardiana Sariensia” oraz „Viriditas musicae”. Autor ponad 20 książek, artykułów naukowych i popularnych, pieśni.

i równości majestatu, nie mają jednostkowych natur o identycznej pełni boskości, lecz każda z Nich jest całym Bogiem i ma jedną i tę samą naturę boską². Hasło „Trójca Święta” we wspomnianym źródle zawiera szeroką prezentację różnych aspektów tego pojęcia: w Biblii (I), w teologii (II), kult (III), bractwa (IV), instytucji życia konsekrowanego (V), w ikonografii (VI), w muzyce (VII)³.

Kult Trójcy Przenajświętszej opiera się na biblijnych podstawach. W oparciu o studium Ewangelii można dostrzec wiele momentów, w których Pan Jezus mówi o swoim Ojcu jako odrębnej Osobie-Bogu (istnieje kilkadziesiąt takich cytatów, gdzie jest mowa o Duchu Świętym jako równym Ojcu i Synowi i jako odrębnej w stosunku do Nich Osobie). Z konieczności przytaczamy tylko wybrane: Chrztost Pana Jezusa w Jordanie (Łk 3,22-23), przed Wniebowstąpieniem (Mt 28, 19), przy zapowiedzi Zesłania Ducha Świętego na Apostołów (J 14,16.26; 15,26), w nauczaniu Apostołów (2 Kor 1,21-22; 13,13; 1 P 1,1). Mając na uwadze te biblijne podstawy, a także ukształtowanie się dogmatu (ostateczne jego sformułowanie dokonało się na II soborze konstantynopolitańskim w 553 r.)⁴, stosunkowo późno usankcjonowano oficjalny kult Trójcy Świętej. Rozwijał się on w IV i V w. w kontekście zwalczania herezji chrystologicznych (szczególnie arianizmu). W X w. w regule benedyktyńskiej Ehelwolda (+ 984) istniał nakaz sprawowania mszy o Trójcy Świętej w każdą niedzielę od Pięćdziesiątnicy do Adwentu⁵. Osobną uroczystość ustanowił papież Jan XXII (1316–1334) w roku 1334⁶. Wiele kwestii muzycznych związanych z kultem Trójcy Przenajświętszej⁷ poruszono w czasie międzynarodowego sympozjum pt. *Sanctissima Trinitas et musica: plana, figurata et instrumentalis*, zorganizowanego na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w roku 2009⁸. Zgodnie z założonym metodologicznie trójpodziałem omówione zostały wybrane aspekty kultu Trójcy Przenajświętszej w monodii liturgicznej (m.in. kwestia formularza mszalnego⁹ oraz słowackich pieśni związanych z tym kultem¹⁰), muzyce wielogłosowej (m.in. w twórczości

² W. Chrostowski, *Trójca Święta*, w: *Encyklopedia katolicka* [dalej: EK], t. 19, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2013, kol. 1048.

³ EK, t. 19, kol. 1048-1068.

⁴ J. Słomka, *Trójca Święta. W teologii*, w: EK, t. 19, kol. 1051.

⁵ M. Walsh, *A New Dictionary of Saints: East and West*, Burns & Oates 2007, s. 184.

⁶ W opracowaniu encyklopedycznym podano błędnie datę ustanowienia uroczystości. Rok 1339 należy wykluczyć, ponieważ papież Jan XXII zmarł pięć lat wcześniej. Por. W. Partyka, *Trójca Święta. Kult*, w: EK, t. 19, kol. 1062–63.

⁷ Por. S. Dąbek, *Trójca Święta. W muzyce*, w: EK, t. 19, kol. 1067–1068.

⁸ Owocem tego naukowego spotkania stała się praca zbiorowa pod tym samym, co sympozjum, tytułem: *Sanctissima Trinitas et musica: plana, figurata et instrumentalis*, red. S. Dąbek, Cz. Grajewski i in., Warszawa 2011.

⁹ P. Wiśniewski, *Formularz mszalny „De Sanctissima Trinitas”*. *Studium muzykologiczne*, w: *Sanctissima Trinitas et musica...*, s. 105–123.

¹⁰ R. Adamko, *Słowackie pieśni kościelne ku czci Trójcy Świętej*, w: *Sanctissima Trinitas et musica...*, s. 153–169.

J. Despreza¹¹, A. Scarlattiego¹² czy M. Sawy¹³) oraz instrumentalnej (w muzyce organowej J. S. Bacha¹⁴ oraz sonatach H. von Bibera¹⁵).

Istotnym elementem kultu są miejsca święte, stąd warto wspomnieć, iż na terenie archidiecezji katowickiej znajduje się siedem parafii pw. Trójcy Świętej, a mianowicie: Chełm Śląski¹⁶, Kochłowice¹⁷, Kostuchna¹⁸, Palowice¹⁹, Popielów²⁰, Szarlej²¹ i Wisła Wielka²². Osobnego opracowania wymagałoby przebadanie istniejących tam form muzycznego kultu związanego z patronatem wymienionych wyżej ośrodków duszpasterskich, to jednak przekracza zamierzenia niniejszego przedłożenia²³.

¹¹ E. Obniska, *Symbolika trynitarzna w mszach Josquina Desprez*, w: *Sanctissima Trinitas et musica...*, s. 173–179.

¹² K. Niegowski, „*La Sanctissima Trinità*” – zapomniane oratorium Allesandro Scarlattiego, w: *Sanctissima Trinitas et musica...*, s. 181–190.

¹³ M. T. Łukaszewski, *Tematyka trynitarzna w twórczości Mariana Sawy*, w: *Sanctissima Trinitas et musica...*, s. 233–243.

¹⁴ S. Adamczyk, *Cykl Clavierübung cz. III J. S. Bacha jako apoteoza Trójcy Świętej w świetle dotychczasowych badań*, w: *Sanctissima Trinitas et musica...*, s. 261–270. Najnowsze badania w tym samym temacie zawiera artykuł: J. Tranawski, *Symbolika trynitarzna w III części Clavierübung J. S. Bacha*, w: *Północnoniemiecka Szkoła Organowa oraz Johann Sebastian Bach*, red. K. Lukas, Katowice 2017, s. 119–130.

¹⁵ E. Dudkiewicz, *Tajemnica Zwiastowania i jej trynitarne odniesienia w I Sonacie różańcowej Heinricha von Bibera*, w: *Sanctissima Trinitas et musica...*, s. 247–259.

¹⁶ Por. *Monografia gminy i parafii Chełm Śląski*, red. J. Myszor, Chełm Śląski 2004; D. Bednarski, *Sieć parafialna Kościoła katolickiego na obszarze powiatu bieruńsko-łędzińskiego*, w: *Powiat bieruńsko-łędziński. Wspólnota samorządowa, środowisko przyrodnicze, dziedzictwo językowo-kulturowe, życie religijne*, red. D. Walencik, Bieruń 2008, s. 211–230; F. Radwański, *Parafia Chełm Śląski w latach 1919–1939*, Kraków, 1977 (mps pracy mgr w Bibliotece WTUŚ w Katowicach); R. Woźniak, *Dzieje parafii Trójcy Świętej w Chełmie w latach 1922–1990*, Katowice 1992 (mps pracy mgr w Bibliotece WTUŚ Katowicach); F. Ryszka, *Stan religijny i moralny parafii Chełm-Wielki za lata 1930–49* (mps pracy mgr w Bibliotece WTUŚ w Katowicach).

¹⁷ Por. A. Kozielek, *Kochłowice*, b/w (mps w archiwum parafialnym w Kochłowicach); L. Musioł, *Kochłowice. Z dziejów gminy i parafii*, b/w. 1964 (mps w archiwum parafialnym w Kochłowicach); P. Noparlik, *Kościół projektu Ludwiga Schneidera w Rudzie Śląskiej-Kochłowicach*, „Rudzki Rocznik Muzealny” 2008, Ruda Śląska 2009, s. 42–74.

¹⁸ Por. L. Szaraniec, *Osady i osiedla Katowic*, Katowice 1996; S. Gierlotka, *Uniczowy. Kalendarium historii południowych dzielnic Katowic: Kostuchna, Ochojec, Piotrowice, Podlesie, Zarzecze*, Katowice 2005.

¹⁹ Por. R. Cop, *Stosunki wyznaniowe w archidiecezji gliwickiej w XVII wieku*, Katowice 2008 (mps pracy mgr w Bibliotece WTUŚ w Katowicach); *Dekanat Orzesze*, R. Ratajczak, S. Zarzycka, Czerwionka-Leszczyny 2009, s. 47–55; S. Musiolik, *Palowice. Droga do parafii*, Czerwionka-Leszczyny 2000; *Kościół Trójcy Przenajświętszej 1606–1981–2006*, Leszczyny-Palowice 2006.

²⁰ Por. E. Kulik, *Dzieje Popielowa i Radziejowa dzielnicy Rybnika*, Rybnik 2013.

²¹ Por. *Kościół piekarski*, Katowice 2002; T. Sakwerda, *Historia parafii Trójcy Przenajświętszej w Piekarach Śląskich-Szarleju*, Piekary Śląskie 2010.

²² Por. E. Szuster, *Wisła Wielka 1223–1998. Monografia miejscowości od jej zarania do czasów współczesnych*, Pszczyna–Wisła Wielka 1998.

²³ Przykładem takiego opracowania jest praca dyplomowa napisana pod kierunkiem prof. Juliana Gembalskiego na Wydziale Wokalno-Instrumentalnym Akademii Muzycznej im. Karola

ŚPIEWNIK ARCHIDIECEZJI KATOWICKIEJ

Zbiór, z którego pochodzą pieśni ku czci Trójcy Świętej, noszący tytuł: *Śpiewnik archidiecezji katowickiej* [dalej skrót: ŚAK], ukazał się nakładem Księgarni św. Jacka w Katowicach w roku 2000 pod redakcją ks. prof. Antoniego Reginka. Śpiewnik nawiązuje do repertuaru zamieszczonego w modlitewniku *Skarbiec modlitw i pieśni* (Katowice 1994)²⁴, od roku 1933 wyznaczającego duszpastersko-liturgiczną tradycję (archi)diecezji katowickiej²⁵.

Omawiany zbiór, od wydania w roku 2001 noszący tytuł *Śpiewnik kościelny*, zredagowany przez członków Archidiecezjalnej Komisji Muzyki Sakralnej, jest kontynuacją kancjonałów, śpiewników i chorałów dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych²⁶. W założeniach redakcyjnych starano się uwzględnić wersje melodyczne zawarte w *Śpiewniku liturgicznym* (Lublin 1991), równocześnie respektując tradycję śląską (uszanowano wersje melodyczne z *Chorału Śląskiego* czy *Chorału Opolskiego*)²⁷.

Całość podzielono na cztery działy: pierwszy obejmuje obszerny zbiór pieśni kościelnych (656 pozycji); drugi stanowią śpiewy związane z liturgią mszy świętej (m.in. 11 opracowań stałych części mszalnych, a także melodie śpiewów międzyekcyjnych); w trzecim znajdują się śpiewy uświęcenia dnia (m.in. jutrznia i nieszpory), a także nabożeństwa, litanie, wybrane śpiewy roku liturgicznego oraz śpiewy związane z obrzędami pogrzebu; ostatni, czwarty, dział zawiera śpiewy pozaliturgiczne²⁸.

Śpiewnik archidiecezji katowickiej zawiera dziewięć śpiewów ku czci Trójcy Przenajświętszej (zgodnie z numeracją ciągłą są to utwory od 197 do 205). Są one umieszczone po dziale „Pieśni do Ducha Świętego”, a przed „Pieśniami eucharystycznymi”.

Szymanowskiego w Katowicach (studia stacjonarne pierwszego stopnia; kierunek: Muzyka kościelna; specjalność: Przygotowanie do pracy w charakterze organisty i muzyka kościelnego, muzycznego animatora parafii): R. Kozubek, *Tradycje muzyczne parafii p.w. Trójcy Przenajświętszej w Chelmie Śląskim*, Katowice 2017 (mps pracy dyplomowej w bibliotece AM w Katowicach).

²⁴ Wybrane zagadnienia dotyczące ŚAK: P. Borowiak, *Repertuar pieśni kościelnych w modlitewnikach śląskich: „Droga do nieba” i „Skarbiec modlitw i pieśni”*. Studium porównawcze, Katowice 2012 (mps pracy mgr w bibliotece WTUŚ). Kwestia powstania zbioru: s. 18–21; edycje: 24–26; omówienie repertuaru ku czci Trójcy Świętej: s. 83–89.

²⁵ O powiązaniach z wcześniejszą, bogatą tradycją kancjonałów, śpiewników i chorałów na Górnym Śląsku: A. Reginek, *Śląski modlitewnik – Skarbiec modlitw i pieśni. Tradycja i współczesność*, „Pro Musica Sacra” (10) 2012, s. 21–31.

²⁶ Por. W. Hudek, *Muzyka liturgiczna w sanktuarium Matki Bożej w Piekarach Śląskich w latach 1925–2000*, Katowice 2005, s. 94–99.

²⁷ Wybrane zagadnienia dotyczące badanego śpiewnika: P. Słaboń, *Repertuar śpiewów wielkopostnych w Śpiewniku archidiecezji katowickiej*, Katowice 2000 (mps pracy magisterskiej w Bibliotece WTUŚ w Katowicach); M. Syzdek, *Chorał gregoriański jako pierwowzór pieśni liturgicznych na podstawie „Śpiewnika kościelnego archidiecezji katowickiej”*, Katowice 2009 (mps pracy magisterskiej w Bibliotece WTUŚ w Katowicach).

²⁸ Por. A. Reginek, *Od redakcji*, w: *Śpiewnik archidiecezji katowickiej*, red. A. Reginek, Katowice 2000, s. VII–IX.

W zestawieniu z podobnymi polskimi zbiorami pieśni²⁹ stosunek liczbowy przedstawia się następująco: *Droga do nieba* (6)³⁰ [dalej: DN], *Śpiewnik Ewangelicki* (11)³¹ [dalej: SE], *Śpiewnik kościelny* ks. Jana Siedleckiego (5)³² [dalej: Siedl.]. Warto zaznaczyć, iż śpiewnik protestancki zawiera repertuar zupełnie odmienny od katolickiego. Zestawiając zaś trzy źródła katolickie (ŚAK, DN i Siedl.), można wyróżnić pewne powiązania repertuarowe. Dwie pieśni, które zawarte są we wszystkich źródłach, to: *Jeden w naturze* oraz *Trójcy Najświętszej*. W dwóch źródłach powtarzają się śpiewy: *Chwała Ojcu* (DN, Siedl.), *Nierozdzielna Trójco* (ŚAK, DN), *W Mądrość Przedwieczną* (ŚAK, DN). Dziwi fakt, iż śpiew *Chwała Ojcu*, niezwykle żywotny w tradycji diecezjalnej, nie został umieszczony w ŚAK. Dodajmy także, iż śpiewy: *Ciebie, Boga, wysławiamy* oraz *Ciebie, Boże, wielbimy* Siedl. umieszcza w dziale „Hymny” (nr 636, 637), zaś DN wśród „Śpiewów uwielbienia” (nr 311 [824], 312 [825]). Uwzględniając tę różnicę w zaszerogowaniu śpiewów, stwierdzamy, iż spośród dziewięciu pieśni ku czci Trójcy Przenajświętszej umieszczonych w ŚAK, cztery znajdują się również w DN i Siedl. Nie zajmujemy się innymi śpiewami, które w praktyce muzycznej wykonywane są w uroczystość Trójcy Przenajświętszej, a zawarte są w ŚAK³³. W dalszej części opracowania omówione zatem zostaną teksty i melodie następujących pieśni:

197. *Chwała bądź Bogu w Trójcy jedynemu*;
198. *Ciebie, Boga, wysławiamy*;
199. *Ciebie, Boże, wielbimy*;
200. *Jeden w naturze, w Osobach troisty*;
201. *Już słońce schodzi ogniste*;
202. *Nierozdzielna Trójco Święta*;
203. *Po całym świecie niechaj chwala będzie*;
204. *Trójcy Najświętszej naszą cześć*;
205. *W Mądrość Przedwieczną, która światy tworzy*.

TEKSTY

Teksty pieśni ku czci Trójcy Przenajświętszej można podzielić pod względem formalnym na następujące:

- antyfona (*Chwała bądź Bogu w Trójcy jedynemu*, nr 197);
- hymn (*Ciebie, Boga, wysławiamy*, nr 198; *Ciebie, Boże, wielbimy*, nr 199; *Już słońce schodzi ogniste*, nr 201);

²⁹ Porównujemy tylko dział opatrzony w śpiewnikach tytułem: „Pieśni ku czci Trójcy Przenajświętszej” [przyp. autora].

³⁰ *Droga do nieba. Katolicki modlitewnik i śpiewnik*, Opole 2006, s. 872–875 (nr 603–608).

³¹ *Śpiewnik Ewangelicki*, Bielsko-Biała 2002, s. 334–346 (nr 231–241).

³² Ks. Jan Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, red. W. Kałamarz, Kraków 2017, s. 335–340 (nr 227–231).

³³ Na przykład pieśni: *Przez chrztu świętego wielki dar* (nr 4) czy *Ojczy, chwala Tobie* (nr 605) wykonywane są w wielu parafiach, m.in. w sanktuarium piekarskim. Por. Hudek, *Muzyka liturgiczna w sanktuarium Matki Bożej...*, s. 178.

- pieśń zwrotkowa (*Jeden w naturze*, nr 200; *Nierozdzielna Trójco Święta*, nr 202; *Po całym świecie*, nr 203; *Trójcy Najświętszej*, nr 204; *W Mądrość Przedwieczną*, nr 205).

Antyfona składa się z czterech wersów, natomiast pozostałe teksty są bardziej rozbudowane. Hymny składają się z trzech (201), czterech (199) i czternastu (198) zwrotek, zaś pieśni z dwóch (204), trzech (200, 203, 205) i czterech (202) zwrotek. Zwrotki poszczególnych tekstów zbudowane są z następującej ilości wersów:

- czterech 8-sylabowych (198, 201, 202),
- czterech 11-sylabowych (205),
- czterech 8-7-8-7-sylabowych (204),
- czterech 11-11-11-5-sylabowych (197),
- czterech 11-11-10-6-sylabowych (200),
- pięciu 17-17-11-11-6-sylabowych (203),
- sześciu 7-8-7-8-7-7-sylabowych (199).

Tylko w jednym przypadku podano autora tekstu (204)³⁴, zaś w drugim – autora tłumaczenia (198)³⁵. W pozostałych siedmiu pieśniach jako źródło tekstu podano *Skarbiec modlitw i pieśni*. Dwa teksty są wiernymi przekładami: *Ciebie, Boga, wysławiamy* stanowi przekład hymnu łacińskiego *Te Deum laudamus*³⁶, zaś *Już słońce schodzi ogniste* – przekład hymnu łacińskiego *Iam sol recedit igneus*³⁷.

Teksty pieśni zamieszczonych w ŚAK wykazują pokrewieństwo treściowe z repertuarem słowackim (repertuar słowackich pieśni został wydobyty z dwóch źródeł: *Cantus Catholici* z 1655 r. oraz *Jednotný katolícky spevník* z roku 1937)³⁸, scharakteryzowane w trzech płaszczyznach: rzeczywistość Trójcy, Jej życie wewnętrzne i zewnętrzne działanie³⁹.

Podobnie jak w pieśniach słowackich również w tych umieszczonych w ŚAK dominuje prawda o trzech Boskich Osobach w jednej boskiej naturze. Pieśni te

³⁴ Irena Świda, polonistka, sekretarz redakcji „Gościa Niedzielnego”, adiustatorka i autorka tekstów, które podpisywała pseudonimem Ires. W ŚAK umieszczono siedem pieśni i jedną piosenkę jej autorstwa (4, 21, 204, 512, 531, 533, 552, 826). Do jej tekstów melodie komponowali m.in. Roman Dwornik, ks. Romuald Rak. Zmarła 4 marca 1991 r. [przyp. autora].

³⁵ Tadeusz Karyłowski (1882–1945 w Warszawie) polski jezuita, poeta i tłumacz. W latach 1899–1905 odbył studia klasyczne, następnie w latach 1905–1908 studiował filozofię. W latach 1914–1919 odbył na Uniwersytecie Jagiellońskim kolejne studia z zakresu literatury polskiej i francuskiej. Swoją twórczość literacką i poetycką ogłaszał na łamach wielu czasopism, m.in. „Naszych Wiadomości”, „Przeglądu Chyrowskiego”, „Głosu Ewangelii”, „Muzyki i Śpiewu”, „Niedzieli” i in. Od 1909 r. – stały współpracownik „Przeglądu Powszechnego”. Przez szereg lat zajmował się hymnologią, tłumaczył hymny kościelne. Jego przekłady *Te Deum* i *Tantum ergo* zastąpiły teksty uprzednio używane w liturgii. Opublikował kilka prac z zakresu hymnologii, m.in. *Exultet, jego pochodzenie i dzieje* (1923) i *Pochodzenie hymnu Te Deum* (1927). Por. F. Paluszkiwicz, *Mały słownik jezuitów w Polsce*, Warszawa 1995, s. 97.

³⁶ Por. Syzdek, *Chorał gregoriański jako pierwowzór pieśni liturgicznych...*, s. 43.

³⁷ Tamże, s. 45.

³⁸ Por. Adamko, *Słowackie pieśni kościelne...*, s. 153–169.

³⁹ Tamże, s. 162–166.

powtarzają wielokrotnie imiona poszczególnych Osób Trójcy Świętej (np. 197: *Chwała bądź Bogu w Trójcy jedynemu./ Ojcu, Synowi, Duchowi Świętemu./ Temu, który jest w Osobach trojaki, w bóstwie jednaki*) ze szczególnym podkreśleniem ich jedności oraz bóstwa (np. 203: *W Trójcy jedynemu./ Wszchemogącemu Ojcu i Synowi./ Duchowi Świętemu./ We trzech Osobach jesteś jeden, Panie*).

Pieśni słowackie ukazują również prawdy wiary dotyczące życia wewnętrznego Trójcy, które teologia wyraża poprzez pojęcia: *notiones, proprietates* oraz *processiones*⁴⁰. Jak stwierdza ks. Adamko: „*Notiones*, jak również *proprietates* (właściwości) wyrażają cechy charakterystyczne trzech Osób Boskich, które wywodzą się ze sposobu przekazywania oraz przyjmowania boskiego bytu. Teologia rozróżnia pięć *notiones*: Bóg Ojciec, który nie ma początku, jest tym, który rodzi i tchnie; Bóg Syn jest tym, który jest zrodzony oraz tchnący; Duch Święty jest tchniony”⁴¹.

W pieśniach stanowiących przedmiot analizy można dostrzec niektóre z tych kategorii. Przykładem może być właściwość rodzenia Syna przez Ojca oraz tchnienia Syna przez Ducha, które wyrażono w hymnie *Te Deum laudamus* (198): *Niezmierzonej Ojca chwały./ Syna, Słowo wiekuiste./ Z Duchem wszechświat wielbi cały./ Królem chwały Tyś, o Chryste*.

W badanych pieśniach w większym stopniu dostrzec można poetycką eksplikację teologicznej prawdy o zewnętrznym działaniu Trójcy Świętej. Jak stwierdza słowacki muzykolog: „Nauka Kościoła w tym punkcie wyraża dwie podstawowe prawdy: całe zewnętrzne działanie Trójcy jest wspólne dla trzech Boskich Osób, natomiast niektóre czyny można odnosić do poszczególnych Osób (*appropriatio*)”⁴².

Większość pieśni o Trójcy Przenajświętszej zamieszczonych w ŚAK posługuje się konkretnymi obrazami dotyczącymi działania poszczególnych Osób Trójcy. Wymienione w pieśniach działania Boga Ojca to m.in.: obdarzanie stworzeń dobrami oraz stworzenie wszystkiego z niczego (199), okazywanie łaski (200), stworzenie człowieka (204), przenikanie wszechświata mądrością (205). Co do działania Syna Bożego, to w pieśniach znajduje się bardzo wiele określeń: skruszenie wrót śmierci, otwarcie nieba dla wiernych, zasiadanie po prawicy Ojca (198), oczyszczanie dusz we Krwi Chrystusa (200), zbawienie ludzi (204), okazywanie miłości poprzez ofiarę krzyża (205). Trzecia Osoba Trójcy, Duch Święty, który w pieśniach słowackich określany jest jako Dobroć, Pocieszyciel oraz Oświeciciel, który prowadzi Kościół⁴³, w repertuarze ŚAK obdarzony został podobnymi atrybutami działania: pocieszający będących w potrzebie (200), umacniający w wierze (204), a także oświecający czasy i ludy (205).

Na podstawie tej pobieżnej analizy tekstów pieśni można scharakteryzować ich język jako posługujący się epitetami i środkami poetyckimi przybliżającymi misterium wiary. Do najczęściej powtarzających się w pieśniach określeń należy

⁴⁰ Por. tamże, s. 162–163.

⁴¹ Tamże, s. 163.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże.

zaliczyć: w *Osobach trojaki, w bóstwie jednaki, wszechmocny, niepojęty, mądry, dobry*, zaś cechą łączącą cały repertuar jest postawa wierzącego, który pragnie wobec tej tajemnicy uklęknąć z pokorą (*na kolana upadamy*) i w ten sposób uwielbić oraz adorować samego Boga.

MELODIE

Co do melodii pieśni ku czci Trójcy Przenajświętszej, to znani są kompozytorzy tylko trzech spośród nich: Franciszek Wesołowski (198)⁴⁴, ks. W. Kula (204) i Roman Dwornik (205). Autorami opracowań harmoniczných zawartých w pierwszym tomie chorału byli: Roman Dwornik (198, 200, 201, 202, 205), Józef Siwy (199), Feliks Rączkowski (197, 203), Jan Waliczek (204).

Pod względem tonalnym analizowane pieśni w przeważającej większości zapisane są w gamach durowych: F-dur (199, 200, 202), G-dur (198, 205), A-dur (203), B-dur (204). Dwa śpiewy nawiązują do skal modalnych: protus autentyczny (197), deuterus plagalny (201), chociaż opracowania harmoniczne mogą nasuwać skojarzenia z tonacjami odpowiednio: d-moll i C-dur.

Ambitus melodii zawiera się pomiędzy interwałem seksty i undecymy. Najniższym dźwiękiem jest a, zaś najwyższym d². Odpowiednio jedna pieśń posiada ambitus seksty (202: f¹-d²), dwie ambitus septymy (199: e¹-d², 201: d¹-c²), kolejna ambitus oktawy (197: d¹-d²), nony (200: c¹-d²). Aż trzy melodie zawarte są w ambitusie decymy (198: h-d², 204: b-d², 205: h-d²), zaś tylko jedna utrzymana jest w najszerszym ambitusie undecymy (203: a-d²).

Pod względem rytmicznym pieśni ku czci Trójcy Przenajświętszej wykazują spore zróżnicowanie. Jedna z nich (201), nawiązująca charakterem do monodii, posiada zapis ametryczny, zaś podstawową wartością rytmiczną jest ósemka. Podobnie też tylko jedna pieśń (198) zapisana jest w metrum 5/4, a inna (204) w 2/4. Cztery pieśni (197, 200, 203, 205) zapisane są w rytmie 4/4. W metrum trójdzielnym, charakteryzującym retoryczne nawiązanie do tajemnicy Trójcy Świętej, utrzymane są tylko dwie pieśni: *Ciebie, Boże, wielbimy* (199) i *Nierozdzielna Trójco Święta* (202). Do pieśni, w których dominują wartości ósemki i ćwierćnuty, należy zaliczyć: 197, 198 i 202; do tych, w których przeważają ćwierćnuty i półnuty: 199, 200 i 205; zaś większym zróżnicowaniem wartości rytmicznych charakteryzują się pieśni: 203 i 204.

Pod względem budowy formalnej analizowane śpiewy odznaczają się prostotą, składają się z różnej ilości taktów: 4 takty (198), 8 taktów (202), 10 taktów (200), 16 taktów (199, 204), 20 taktów (205) i 22 takty (203), zaś ametryczny hymn (201)

⁴⁴ Kwestię autorstwa hymnu milenijnego omawia: M. Wacholc, *Dzieje i autorstwo polskiego Te Deum milenijnego*, LS, 4(1998), nr 12(12), s. 243–256.

można podzielić na cztery frazy. W trzech śpiewach występują repetycje: 199 (pierwsze osiem taktów), 200 (pierwsze cztery takty), 204 (osiem ostatnich taktów).

ANALIZA WYBRANYCH ŚPIEWÓW

Bardziej szczegółowej analizie⁴⁵ zostaną poddane dwa śpiewy: śląska wersja hymnu *Te Deum laudamus* – *Ciebie, Boże, wielbimy* (199) oraz pieśń *Nierozdzielna Trójco Święta* (202).

Ciebie, Boże, wielbimy

Zapis w ŚAK melodii i tekstu hymnu *Ciebie, Boże, wielbimy* przedstawia się następująco:

T: Sk
M: Ch. Op. T: Sk
M: Ch. Op.

Cie - bie, Bo - że, wiel - bi - my.
Ze wszy - stkich_ sił wiel - bi - my,

Cie - bie, Stwór - cę wszech - moc - ne - go.
Da - wco wszys - tkie - go_ dob - re - go.

W do - bro - ci_ nies - koń - czo - ny,

Bądź_ na wie - ki chwa - lo - ny.

1. Ciebie, Boże, wielbimy./ Ciebie, Stwórcę wszechmocnego.
Ze wszystkich sił wielbimy./ Dawco wszystkiego dobrego.
W dobroci nieskończony./ Bądź na wieki chwalony.

⁴⁵ Podobieństwa i różnice niektórych śpiewów ku czci Trójcy Świętej omawia: Borowiak, *Repertuar pieśni kościelnych w modlitewnikach śląskich*, np. s. 85, 89.

2. Tobie anieli w niebie/ Nuca: Święty, Święty, Święty!
I bez ustanku Ciebie/ Wielbią, Boże niepojęty.
Chwała Twa, wieczny Panie,/ Na wieki nie ustanie.
3. Ojczy, któryś z niczego/ Wszystko stworzył, utrzymujesz,
Tyś początkiem wszystkiego,/ Wszystkim rządysz, zawiadujesz.
I my wielbimy Ciebie/ Wzorem aniołów w niebie.
4. Chrystusa, Syna Twego,/ Współ z Tobą uwielbiamy.
Także Ducha Świętego/ Bogiem naszym nazywamy.
Tyś w Osobach trojaki,/ Ale w bóstwie jednaki.

Hymn *Ciebie, Boże, wielbimy* należy do najbardziej znanych śpiewów na Górnym Śląsku. Na podstawie badań własnych udało się ustalić, iż występuje on we wszystkich źródłach przeprowadzonej kwerendy, czyli obejmujących edycje od 1823 r. aż do 2000⁴⁶. Hymn występuje również we wszystkich źródłach porównawczych z XXI wieku.

*Śpiewnik Ewangelicki*⁴⁷ podaje wersje pierwszej zwrotki w języku niemieckim, angielskim, czeskim i słowackim, a ponieważ tekst polski jest zupełnie odmienny od tego, który zawiera ŚAK, stąd warto go przytoczyć w całości:

1. Boże wielki, pełnyś chwał,/ Wielbim Twą potęgę, Panie!
Tyś stworzeniom życie dał,/ Podziwiamy Twe działanie;
Jakiś od wieczności był,/ Tak na wieki będziesz żył.
2. Wszyscy Ciebie chwalić chcą,/ Wszyscy święci, aniołowie;
Wielbią wielkość, dobroć Twą/ Cherubowie, Serafowie.
Śpiew otacza Boski tron:/ – Święty, święty, święty On!

⁴⁶ Dotyczy to śpiewników przebadanych przez A. Więclewską-Bach: *Das polnische katholische Kirchenlied in oberschlesischen Gesangbüchern von 1823 bis 1922 [Polska katolicka pieśń kościelna w śpiewnikach górnośląskich od roku 1822 do 1922]*, Köln 1999, s. 262–298; a także: *Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy wraz z książką modlitewną dla wygody katolików z różnych ksiązek i śpiewników zebrany i ułożony, polecony przez Jego Eminencję Kardynała Xsiążęcia (!) Biskupa Wrocławskiego Melchiora de Diepenbrock, Nowe Piekary 1859; Droga do nieba. Książka parafjalna (!) do nabożeństwa dla katolików każdego stanu i wieku wydał ks. Radca duch. Ludwik Skowronek, Pralat domowy Jego Świątobliwości proboszcz w Bogucicach. Racibórz 1925; Skarbiec modlitw i pieśni. Książka diecezjalna do nabożeństwa dla katolików każdego stanu i wieku wydana z polecenia J. E. Ks. Biskupa Stanisława Adamskiego przez grono księży diecezji katowickiej. Katowice 1933; Skarbiec modlitw i pieśni, Katowice 1964; Skarbiec modlitw i pieśni, red. S. Cichy, Katowice 1994; Śpiewnik archidiecezji katowickiej, red. A. Reginek, Katowice 2000; cyt. za: Hudek, *Muzyka liturgiczna w sanktuarium Matki Bożej w Piekarach Śląskich...*, s. 308.*

⁴⁷ SE, nr 369, s. 513–514.

3. Święty jest niebieski Wódz,/ Pan Zastępów święty, święty.
Moce wrogie może zmóc;/ Chwałą Jego świat przejęty.
Niebo, ziemia, morze brzmi/ Głośną pieśnią Jego czci.
4. Spójrzysz, Panie, na Swój lud,/ Skłoń ku Swemu się stworzeniu!
Prowadź go do życia wód,/ By nie zginął w utrudzeniu!
A gdy przetrwa życia znój,/ Niech majestat ujrzy Twój.
5. Bądź miłościw, Ojcze nasz,/ Pobłogosław nam łaskawie
i opieką swoją darz/ w każdej drodze, w każdej sprawie
Tyś nadzieją naszą sam,/ Nie daj przeto zginąć nam.

Wspomniany śpiewnik wymienia jako autora tekstu ks. Ignaza Franza (1768), według łacińskiej wersji *Te Deum laudamus* z IV w. Informacja odnosi się jednak do wersji niemieckiej, ponieważ przytacza tytuł: *Großer Gott, wir loben dich*. Warto zauważyć, iż najnowsze wydanie popularnego niemieckiego *Gotteslob* zawiera jedenaście zwrotek tegoż hymnu i podaje analogiczne informacje do tych ze źródła protestanckiego⁴⁸.

*Droga do nieba*⁴⁹ jako źródło tekstu wskazuje tylko łaciński tytuł *Te Deum laudamus*. Podaje dziewięć zwrotek hymnu, przy czym pierwsze cztery w całości pokrywają się z treścią zamieszczoną w ŚAK. Jediną różnicą jest słowo „nazywamy” w trzecim wersie zwrotki czwartej, które w DN zastąpione jest słowem „wyznawamy”.

Śpiewnik kościelny ks. Siedleckiego⁵⁰, podobnie jak DN, jako źródło tekstu wskazuje tytuł *Te Deum laudamus*, ale umieszcza jeszcze dodatkowe informacje: IV w., opr. *Großer Gott, wir loben dich*, I. Franz, 1768 (*Evangelisches Gesangbuch*, 1994), tłum.: *Śpiewnik kościelny*, M. M. Mioduszewski, 1838. Źródło zawiera trzy zwrotki hymnu, które odpowiednio pokrywają się z pierwszymi trzema zwrotkami ŚAK.

Co do melodii, utwór został poddany analizie przez Wojciecha Odoja⁵¹, który przebadał związki współczesnej wersji hymnu z pierwowzorem gregoriańskim oraz wariantem, który umieszczony został w śpiewniku ks. Mioduszewskiego. Odnosząc swoje badania do długiej, żywej tradycji tego śpiewu, Odoj stwierdza, iż pieśń ta „prawdopodobnie najpierw została wydrukowana w katolickim śpiewniku kościelnym, a następnie przejęli ją protestanci”⁵². Wszystkie źródła

⁴⁸ *Gotteslob. Katholisches Gebet- und Gesangbuch Ausgabe für Diözese Trier. Herausgegeben von den (Erz-) Bischöfen Deutschlands und Österreichs und dem Bischof von Bozen-Brixen*, wyd. 3, Stuttgart 2014, s. 448–449.

⁴⁹ DN, nr 312 [825], s. 645–646.

⁵⁰ Siedl., nr 637, s. 885–886.

⁵¹ W. Odoj, *Śląskie „Te Deum”. Przyczynek do dalszych badań i analiz*, w: *Pieśń religijna na Śląsku. Stan zachowania i funkcje w kulturze*, red. K. Turek, B. Mika, Katowice 2004, s. 114–120.

⁵² Zob. tamże, s. 116.

porównawcze, podobnie jak ŚAK, notują hymn w metrum trójdzielny⁵³ i zamieszczają identyczny podział formalny, gdzie pierwszy 8-taktowy odcinek podlega repetycji. Zauważyć można jednak różnice melodyczne i rytmiczne. SE jako źródło melodii podaje trzy ośrodki z datami: Lünenburg 1668, Wien ok. 1776, Leipzig 1819. Pod względem rytmicznym SE podaje wersję podobną do tej z ŚAK, przy czym w dwóch taktach (11. i 13.) zamiast dwóch ćwierćnut umieszczono jedną półnutę. W przebiegu melodii można zauważyć wiele odmienności. W takcie 3. druga nuta ma swoją alternatywę w postaci a¹, zaś w takcie 4. a¹ może być wykonane jako f¹. W takcie 6. sekundowy ruch w górę (a-b-c) ma swoją alternatywę w dół (a-g-f). Takt 9. druga nuta to a¹, w takcie 11. pominięto d², stąd pierwsza ćwierćnuta została przedłużona, podobna zmiana znajduje się w takcie 13., gdzie pominięto b¹, a pierwsze d² przedłużono do półnuty. W takcie 14. druga i trzecia nuta to odpowiednio: b¹ i a¹. Generalnie wersja z SE pokrywa się z tą, która umieszczona jest w „Gotteslob”.

Droga do nieba wymienia jako autora melodii Heinricha Bone (1813–1893)⁵⁴ i podaje rok 1852. Ten niemiecki filolog i pedagog w latach 1847–1879 redagował śpiewnik *Cantate!*, w którym na nowo opracował wiele dawnych tekstów, nadając także ich średniowiecznym i barokowym melodiom formę, która zachowała się do czasów współczesnych⁵⁵. Jedną z tych pieśni był hymn *Großer Gott, wir loben dich*. W przebiegu melodii wersja z DN jest identyczna z tą z ŚAK, jedyne zmiany dotyczą wartości rytmicznych w kadencjach poszczególnych 4-taktowych motywów. W takcie 4. zamiast półnuty z kropką jest półnuta z pauzą ćwierćnutową, w takcie 8. zamiast ćwierćnuty i półnuty są dwie ćwierćnuty i pauza ćwierćnutowa. Natomiast w taktach 12. i 16. zamiast półnuty z kropką jest półnuta z pauzą ćwierćnutową.

Śpiewnik kościelny ks. Siedleckiego jako miejsce pochodzenia melodii hymnu wskazuje Lünenburga i podaje tę samą co SE datę: rok 1668. Melodia prawie identyczna z tą z DN (pod względem zmian rytmicznych), przy czym w takcie 11. pominięto drugą nutę b¹, a pierwszą ćwierćnutę a¹ zamieniono na półnutę.

Na podstawie przeprowadzonych badań można wykazać wielką żywotność hymnu *Ciebie, Boże, wielbimy*, który czerpiąc z tego samego źródła, posiada dwie odmienne wersje tekstu: protestancką i katolicką. Pod względem melodii wersje umieszczone w źródłach porównawczych wykazują wiele cech wspólnych, zaś wariabilność melodyczna i rytmiczna wynika najprawdopodobniej z dwóch czynników. Pierwszym było wcześniejsze źródło, z którego korzystał

⁵³ Zaskakującym wobec tego jest fakt, iż w praktyce wykonawczej często *Ciebie, Boże, wielbimy* śpiewa się w innym metrum, np. 4/4 lub 2/4 [przypr. autora].

⁵⁴ Por. W. Pelz, *Die Amtsenthebung von Heinrich Bone. Ein Beitrag zum Kulturkampf im Bistum Mainz*. w: *Archiv für mittelrheinische Kirchengeschichte*, Jg. 45 (1993), s. 347–358.

⁵⁵ Zob. *Cantate! Katholisches Gesangbuch nebst Gebeten und Andachten für alle Zeiten und Feste des Kirchenjahres*. *Kirchheim*, Schott und Thielmann, Mainz 1847 (SB Trier); *Schöningh*, Paderborn 1851 (KPS Münster); (wyd. 7) 1879.

redaktor danego zbioru (powiązania ze źródłami niemieckimi), zaś drugim na pewno była żywa tradycja. To jednak wymagałoby przeprowadzenia szczegółowych badań etnomuzykologicznych w terenie, obejmującym na przykład obszar archidiecezji katowickiej.

Nierozdzielna Trójco Święta

Zapis w ŚAK melodii i tekstu pieśni *Nierozdzielna Trójco Święta* przedstawia się następująco:

T: Sk.

M: Siedlecki 1928

Nie-roz-dziel-na Trój-co Świę-ta, W ma-jes-ta-cie nie-po-ję-ta, Oj-cze, Sy-nu,
Du - chu Świę - ty, Je - den Bo - że nie - po - ję - ty.

1. Nierozdzielna Trójco Święta,
W majestacie niepojęta,
Ojczy, Synu, Duchu Święty,
Jeden Boże niepojęty.
2. Przepaść bezdennej jasności,
Wieczna, skryta tajemności,
Światłem wiary daj się poznać,
Daj sercem całym miłować.
3. Święty, mocny, nieśmiertelny,
W jedności swej nierozdzielny.
Wszchemocny, mądry i dobry,
W łaskach niezliczony, szczodry.
4. Ojczy, Synu, Duchu Święty,
Niestworzony, niepojęty,
Przed Tobą się dziś kłaniamy,
Na kolana upadamy.

Interesującym odkryciem może pozostawać fakt, iż pieśń *Nierozdzielna Trój-co Święta*, która umieszczana była w śpiewnikach wydawanych na Śląsku w latach 1823–2000⁵⁶, w źródłach porównawczych pojawia się jedynie w DN⁵⁷. Pieśń ta umieszczona została tam jednak w dziale „Rok liturgiczny. Święta Pańskie w okresie zwykłym”. DN nie podaje źródła tekstu. W tekście można zauważyć następujące różnice: w 2. zwrotce, w wersie 3. zamiast: *daj się poznać jest: daj mi poznać*. DN zamieszcza zupełnie inną zwrotkę 4. aniżeli ŚAK, w następującym brzmieniu:

Wejrzyj na człeka nędznego
 Ten cień obrazu Twojego
 Poratuj swoje stworzenie
 Oddal odeń odrzucenie.

Jako melodię DN podaje pieśń z XVI w.: *Jezu, Królu najwdzięczniejszy*⁵⁸, która jest poetycką wersją (tłum. abp Symon) hymnu św. Bernarda *Jesu Rex admirabilis*. Melodia tego śpiewu utrzymana jest w tonacji G-dur, metrum 4/4, jej ambitus obejmuje septymę (d¹-c²). Sylabiczny tok, posłużenie się jedną wartością rytmiczną (ćwierćnuta), a także ruch sekundowy sięgający również do interwałów tercji i kwarty nadaje śpiewowi cech klasycznej gregoriańskiej hymnodii.

Nie - roz - dziel - na Trój - co Świę - ta, w ma - jes - ta - cie
 nie - po - ję - ta, Oj - cze, Sy - nu, Du - chu Świę - ty,
 je - den Bo - że nie - po - ję - ty.

Pewnych analogii z melodią umieszczoną w DN można doszukać się w wersji znanej z kościoła pw. Trójcy Przenajświętszej w Chełmie Śląskim. Pieśń, której

⁵⁶ Na podstawie badań własnych (patrz: przyp. 44): Hudek, *Muzyka liturgiczna w sanktuarium Matki Bożej w Piekarach Śląskich...*, s. 324.

⁵⁷ DN, nr 606 [398], s. 874.

⁵⁸ DN, nr 619, s. 881.

zapis umieszczamy poniżej, transkrybował aktualnie pracujący w Chełmie organista, Rafał Kozubek⁵⁹.

Nie-roz-dziel-na Trój-co Świę-ta, w ma-jes-ta-cie
nie-po-ję-ta, Oj-cze, sy-ny, Du-chu Świe-ty,
je-den Bo-że nie-po-ję-ty.

Podobnie jak w utworze z DN pieśń znana w parafii chełmskiej utrzymana jest w tonacji G-dur, metrum 4/4, ambitus melodii zawiera się w septymie (e¹-d²) i w przebiegu rytmicznym także posługuje się tylko jedną wartością: ćwierćnutą. Na tym podobieństwa się kończą. Wydaje się, że te podobieństwa sprawiają, iż również w tej wersji pieśń *Nierozdzielna Trójco Święta* posiada „dostojny, hymniczny charakter”⁶⁰. Retorycznym zabiegiem wydaje się zastosowana dwukrotnie (w taktach 1. i 3.) potrójna repetycja dźwięków g¹ (takt 1.) i a¹ (takt 3.).

PODSUMOWANIE

Śpiewnik archidiecezji katowickiej, zawierający dziewięć analizowanych pieśni, na tle pozostałych wybranych źródeł współczesnych (SE, DN, Siedl.), przecho-wuje tradycyjny repertuar związany z kultem Trójcy Przenajświętszej. Chociaż innym, wymagającym osobnego omówienia, problemem jest sposób klasyfikacji śpiewów w poszczególnych śpiewnikach, trzeba stwierdzić, iż jedynym śpiewem występującym we wszystkich źródłach jest hymn *Ciebie, Boże, wielbimy. Zazna-czyć jednak należy, iż wersja znajdująca się w SE posiada zupełnie inny tekst niż pozostałe źródła. Być może warto, podobnie jak uczyniono to w niemieckim śpiewniku *Gotteslob*, postarać się o stworzenie wariantu ekumenicznego? Mogłoby to stanowić impuls dla tłumaczy, poetów i muzykologów, aby zatroszczyć się*

⁵⁹ W tym miejscu wyrażam wdzięczność panu Rafałowi Kozubkowi za udostępnienie swojej pracy dyplomowej oraz oryginalnego zapisu melodii pieśni *Nierozdzielna Trójco Święta* [przyp. autora].

⁶⁰ Kozubek, *Tradycje muzyczne parafii p.w. Trójcy Przenajświętszej w Chełmie Śląskim...*, s. 47.

o stosowny repertuar łączący na modlitwie chrześcijan z siostrzanych Kościołów: Rzymskokatolickiego oraz Ewangelicko-Augsburskiego.

Wszystkie pieśni zamieszczone w ŚAK odznaczają się szlachetną prostotą, którą zauważyć można zarówno w warstwie literackiej, jak i muzycznej. Pierwsza „ilustruje” wielką tajemnicę Kościoła, jaką pozostaje dogmat o Bogu w Trójcy Świętej Jedynym, zaś druga, posługując się skromnymi środkami, nadaje tekstom charakteru uroczystej modlitwy uwielbienia, często przywołując skojarzenia z klasyczną hymnodią. Pieśń *Nierozdzielna Trójco Święta*, zapisana w żywej tradycji parafii w Chełmie Śląskim, może również stać się inspiracją do dalszych badań hymnologicznych, dotyczących muzycznych form kultu Trójcy Świętej na terenie archidiecezji.

PIEŚNI KU CZCI TRÓJCY PRZENAJSWIĘTSZEJ W ŚPIEWNIKU ARCHIDIECEZJI KATOWICKIEJ (Streszczenie)

Śpiewnik archidiecezji katowickiej, wydany w roku 2000 pod redakcją ks. prof. Antoniego Reginka, zawiera dziewięć pieśni ku czci Trójcy Przenajświętszej umieszczonych w zbiorze pod numerami od 197 do 205. W zestawieniu ze współczesnymi zbiorami pieśni kościelnych znajduje się na drugim miejscu. Najliczniejszy zbiór pieśni ku czci Trójcy zawiera *Śpiewnik Ewangelicki* (Bielsko Biała 2002), gdzie znajduje się jedenaście takich pieśni, zaś po *Śpiewniku archidiecezji katowickiej*, pod względem ilości, plasują się *Droga do nieba* (Opole 2006) z sześcioma i *Śpiewnik kościelny* ks. Jana Siedleckiego (Kraków 2017) z pięcioma pieśniami ku czci Trójcy Przenajświętszej. Teksty analizowanych pieśni można podzielić na trzy gatunki formalne: antyfony, hymny i pieśni zwrotkowe. Treść łączą określenia natury Trójcy Świętej (boskość i jedność), wewnętrznych relacji (rodzenie, pochodzenie i tchnienie) oraz zewnętrznego działania (stwarzanie, zbawianie i uświęcanie). Język pieśni odznacza się bogatą metaforyką i poetyką przybliżającą misterium Boga. Pod względem muzycznym śpiewy te odznaczają się szlachetną prostotą, melodie w przeważającej większości utrzymane są w tonacjach durowych, w dwóch przypadkach można odnaleźć nawiązania do skal kościelnych. Cztery śpiewy utrzymane są w metrum 4/4, zaś dwa w metrum trójdzielnym, co wzmacnia muzyczną ilustrację tajemnicy Trójcy Świętej. Ambitus pieśni uwzględnia możliwości wokalne przeciętnego głosu: od najszerszego obejmującego undecymę (203) do najwęższego zawierającego się w interwale seksty (199, 202). Przykładami szczególnie żywotnych śpiewów mogą być: śląska wersja hymnu *Te Deum laudamus*, czyli *Ciebie, Boże, wielbimy* (199) oraz pieśń *Nierozdzielna Trójco Święta* (202). Hymn znany jest i wykonywany we wszystkich parafiach archidiecezji (paradoksalnie w wielu świątyniach śpiewany w metrum różnym od 3/4). Druga pieśń, prócz wariantu melodycznego umieszczonego w zbiorze

(kontrafaktura do pieśni porannej *Kiedy ranne wstają zorze* [549] oraz wieczornej *Wszystkie nasze dzienne sprawy* [553]), ma oryginalną wersję, która funkcjonuje w żywej tradycji śpiewaczej parafii w Chełmie Śląskim.

THE SONGS OF PRAISE TO THE HOLY TRINITY IN *THE BOOK OF SONGS OF KATOWICE ARCHDIOCESE*

Summary

The Book of Songs of Katowice Archdiocese, published in 2000 by Rev. Professor Antoni Reginek, contains 9 songs of praise to the Holy Trinity in the collection in which they are numbered from 197 to 205. Compared with other collections of church songs, it is placed as the second in row as far as the quantity of such works is concerned. The biggest collection of songs of praise to the Holy Trinity is the *Evangelical Book of Songs* (Bielsko-Biała 2002) with a number of eleven songs. Following *The Book of Songs of Katowice Archdiocese* is the book *The Way to Heaven (Droga do nieba)*, Opole 2006) with six songs and *The Hymn Book* by Rev. Jan Siedlecki (Kraków 2017) with five songs of praise to the Holy Trinity. The texts of the analyzed songs can be divided into three formal genres: antiphonies, hymns, and stanza songs. Their content is bound up by descriptions of the nature of the Holy Trinity (Divinity and Unity), internal relations (creation, origin, and inspiration) and the external action (creation, salvation and devotion). The language of the songs is rich with metaphors and poetics that approximates the mystery of God. Musically, the songs are characterized by the noble simplicity. The melody in majority of them is held in key major and in two cases one can find references to church modes. Four are held in 4/4 meter, and two in duple meter, which reinforces the musical illustration of the Holy Trinity mystery. The ambitus of the songs accommodates to the average human voice capacity and varies from the largest one containing the eleventh (203) to the smallest one in the interval of the sixth (199, 202). The examples of particularly vital songs can be: the Silesian Hymn *Te Deum Laudamus* or *We praise you God* (199) and the song *The Undivided and Holy Trinity* (202). This hymn is known and sung in all parishes of the archdiocese (paradoxically in all churches it is sung in the meter different from 3/4). The second song, apart from the melodic variation placed in the collection (counter-facture to the morning song *When the morning stars are awake* [549] and the evening hymn *All our daily matters* [553]) has its original version which functions in the living musical tradition in the Silesian Chełm parish.

Słowa kluczowe: pieśni, Trójca Święta, śpiewnik, teksty i melodie

Keywords: song, cult, the Holy Trinity, the book of songs, texts and melodies

**LIEDER ZU EHREN DER HEILIGEN DREIFALTIGKEIT
IM "LIEDERBUCH DER ERZDIÖZESE KATOWICE"
Kurzfassung**

Das Liederbuch der Erzdiözese Katowice veröffentlicht im Jahr 2000, herausgegeben von Pfr. Prof. Antoni Reginka enthält neun Lieder zu Ehren der Heiligen Dreifaltigkeit in der Sammlung unter Nummern von 197 bis 205. Im Vergleich zu den zeitgenössischen Sammlungen von Kirchenliedern, ist es an der zweiten Stelle in Bezug auf die Anzahl solcher Werke. Die umfangreichste Sammlung von Liedern zu Ehren der Dreieinigkeit enthält *Das Evangelische Liederbuch* (Bielsko-Biala 2002), wo es elf Lieder gibt, dann folgen die Bänder: *Der Weg zum Himmel / Droga na nieba* (Opole 2006) mit sechs und *Kirchenliederbuch* von Priester Jan Siedlecki / *Śpiewnik kościelny* ks. Jana Siedleckiego" (Kraków 2017) mit fünf Liedern zu Ehren der Heiligen Dreifaltigkeit. Die Texte der analysierten Lieder lassen sich in drei formelle Genres einteilen: Antiphonen, Hymnen und Strophenlieder. Der Inhalt verbindet die Natur der Heiligen Dreifaltigkeit (Göttlichkeit und Einheit), innere Beziehungen (Entstehung, Abstammung und Atem) und äußeres Handeln (Schöpfung, Erlösung und Heiligung). Die Sprache der Lieder zeichnet sich durch eine reiche Bildsprache und Poesie aus, die das Geheimnis Gottes näher bringt. Musikalisch zeichnen sich diese Lieder durch edle Einfachheit aus. Die meisten Melodien sind in den dur-Tönen gehalten, in zwei Fällen finden sich Hinweise auf die Kirchentonleiter. Vier Lieder sind im Metrum 4/4-Takt, und zwei im dreiteiligen Metrum, die die musikalische Illustration des Geheimnisses der Heiligen Dreifaltigkeit verstärkt. Der Tonumfang (Ambitus) des Liedes berücksichtigt die Stimmfähigkeiten der durchschnittlichen menschlichen Stimme; von der breitesten, die den Intervall (Undezime) (203) umfasst bis zu der höchsten, die in dem Intervall der Sexte sich befindet (199, 202). Beispiele für besonders vitales Singen sind: die schlesische Version des Hymnus *Te Deum laudamus*, d.h. *Dich Gott, loben wir* (199) und das Lied *Die untrennbare Heilige Dreieinigkeit* (202). Der Hymnus ist in allen Gemeinden der Erzdiözese bekannt und aufgeführt (paradoxaerweise in vielen Kirchen wird er in einem anderen Metrum als 3/4 gesungen). Das zweite Lied, abgesehen von der melodischen Variante, die sich in der Sammlung befindet (Kontrafaktur zum Morgenlied *Wenn das Morgenrot aufsteht* [549] und zu dem Abendlied *Alle unsere täglichen Angelegenheiten* [553]) hat eine Originalversion, die in der lebendigen Musiktradition der Pfarrei in Chełm Śląski funktioniert.

Schlüsselwörter: Lieder, Heilige Dreifaltigkeit, Liederbuch, Texte und Melodien.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Cantate! Katholisches Gesangbuch nebst Gebeten und Andachten für alle Zeiten und Feste des Kirchenjahres.* Kirchheim, Schott und Thielmann, Mainz 1847; Schöningh, Paderborn 1851; (wyd. 7) 1879.
- Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy wraz z książką modlitewną dla wygody katolików z różnych księzek i śpiewników zebrany i ułożony, polecony przez Jego Eminencję Kardynała Xsiążęcia (!) Biskupa Wrocławskiego Melchiora de Diepenbrock,* Nowe Piekary 1859.
- Droga do nieba. Katolicki modlitewnik i śpiewnik,* Opole 2006.
- Droga do nieba. Książka parafjalna (!) do nabożeństwa dla katolików każdego stanu i wieku wydał ks. Radca duch. Ludwik Skowronek, Prałat domowy Jego Świątobliwości proboszcz w Bogucicach.* Racibórz 1925.
- Gotteslob. Katholisches Gebet- und Gesangbuch Ausgabe für Diözese Trier. Herausgegeben von den (Erz-) Bischöfen Deutschlands und Österreichs und dem Bischof von Bozen-Brixen,* (wyd. 3) Stuttgart 2014.
- Ks. Jan Siedlecki. Śpiewnik kościelny,* red. W. Kałamarz, Kraków 2017.
- Skarbiec modlitw i pieśni,* Katowice 1964.
- Skarbiec modlitw i pieśni. Książka diecezjalna do nabożeństwa dla katolików każdego stanu i wieku wydana z polecenia J. E. Ks. Biskupa Stanisława Adamskiego przez grono księży diecezji katowickiej.* Katowice 1933.
- Skarbiec modlitw i pieśni.* red. S. Cichy. Katowice 1994.
- Śpiewnik archidiecezji katowickiej.* red. A. Reginek, Katowice 2000.
- Śpiewnik Ewangelicki,* Bielsko Biała 2002.

Opracowania

- Adamko R., *Słowackie pieśni kościelne ku czci Trójcy Świętej*, w: *Sanctissima Trinitas et musica: plana, figurata et instrumentalis*, red. S. Dąbek, Cz. Grajewski i inni, Warszawa 2011, s. 153–169.
- Borowiak P., *Repertuar pieśni kościelnych w modlitewnikach śląskich: „Droga do nieba” i „Skarbiec modlitw i pieśni”.* Studium porównawcze, Katowice 2012 (mps pracy mgr w bibliotece WTUŚ).
- Chrostowski W., *Trójca Święta*, Encyklopedia Katolicka, red. E. Gigilewicz i in., t. XIX, Lublin 2013, kol. 1048–1052.
- Dąbek S., *Trójca Święta. W muzyce*, Encyklopedia Katolicka, kol. 1067–1068.
- Kozubek R., *Tradycje muzyczne parafii p.w. Trójcy Przenajświętszej w Chelmie Śląskim*, Katowice 2017 (mps pracy dyplomowej w bibliotece AM w Katowicach).
- Odoj W., *Śląskie „Te Deum”.* Przyczynek do dalszych badań i analiz, w: *Pieśń religijna na Śląsku. Stan zachowania i funkcje w kulturze*, red. K. Turek, B. Mika, Katowice 2004, s. 114–120.

- Partyka M., *Trójca Święta. Kult*, Encyklopedia Katolicka, kol. 1062–63.
- Reginek A., *Od redakcji*, w: *Śpiewnik archidiecezji katowickiej*, red. A. Reginek, Katowice 2000, s. VII–IX.
- Reginek A., *Śląski modlitewnik – Skarbiec modlitw i pieśni. Tradycja i współczesność*, Pro Musica Sacra, (10) 2012, s. 21–31.
- Sanctissima Trinitas et musica: plana, figurata et instrumentalis*, red. S. Dąbek, Cz. Grajewski i inni, Warszawa 2011.
- Słaboń P., *Repertuar śpiewów wielkopostnych w Śpiewniku Archidiecezji Katowickiej*, Katowice 2000 (mps pracy magisterskiej w Bibliotece WTUŚ).
- Słomka J., *Trójca Święta. W teologii*, Encyklopedia Katolicka, kol. 1051.
- Syzdek M., *Chorał gregoriański jako pierwowzór pieśni liturgicznych na podstawie Śpiewnika kościelnego archidiecezji katowickiej*, Katowice 2009 (mps pracy magisterskiej w Bibliotece WTUŚ).
- Wacholc M., *Dzieje i autorstwo polskiego Te Deum milenijnego*, LS, 4(1998), nr 12(12), s. 243–256.
- Walsh M., *A New Dictionary of Saints: East and West*, Burns & Oates 2007, s. 184.
- Wiśniewski P., *Formularz mszalny De Sanctissima Trinitas. Studium muzykologiczne*, w: *Sanctissima Trinitas et musica*, s. 105–123.

Literatura pomocnicza

- Adamczyk S., *Cykl Clavierübung cz. III J. S. Bacha jako apoteoza Trójcy Świętej w świetle dotychczasowych badań*, w: *Sanctissima Trinitas et musica*, s. 261–270.
- Cop R., *Stosunki wyznaniowe w archidiecezji gliwickiej w XVII wieku*, Katowice 2008 (mps pracy mgr w Bibliotece WTUŚ w Katowicach).
- Dekanat Orzesze*, R. Ratajczak, S. Zarzycka, Czerwionka-Leszczyny 2009, s. 47–55.
- Gierlotka S., *Uniczowy. Kalendarium historii południowych dzielnic Katowic: Kostuchna, Ochojec, Piotrowice, Podlesie, Zarzecze*, Katowice 2005.
- Hudek W., *Muzyka liturgiczna w sanktuarium Matki Bożej w Piekarach Śląskich w latach 1925-2000*, Katowice 2005.
- Kościół Piekarskie*, Katowice 2002.
- Kościół Trójcy Przenajświętszej 1606–1981–2006*, Leszczyny-Palowice 2006.
- Kozielek A., *Kochłowice*, b/w (mps w Archiwum parafialnym w Kochłowicach),
- Kulik E., *Dzieje Popielowa i Radziejowa dzielnic Rybnika*, Rybnik 2013.
- Łukaszewski M. T., *Tematyka trynitarna w twórczości Mariana Sawy*, w: *Sanctissima Trinitas et musica*, s. 233–243.
- Musiolik S., *Palowice. Droga do parafii*, Czerwionka-Leszczyny 2000,
- Musioł L., *Kochłowice. Z dziejów gminy i parafii*, b/w. 1964 (mps w Archiwum parafialnym w Kochłowicach).
- Niegowski K., „*La Sanctissima Trinità*” – zapomniane oratorium Allesandro Scarlattiego, w: *Sanctissima Trinitas et musica*, s. 181–190.

- Noparlik P., *Kościół projektu Ludwiga Schneidera w Rudzie Śląskiej-Kochłowicach*, „Rudzki Rocznik Muzealny 2008”, Ruda Śląska 2009, s. 42–74.
- Obniska E., *Symbolika trynitarna w mszach Josquina Desprez*, w: *Sanctissima Trinitas et musica*, s. 173–179.
- Paluszkiewicz F., *Mały słownik jezuitów w Polsce*, Warszawa, 1995, s. 97.
- Pelz W., *Die Amtsenthebung von Heinrich Bone. Ein Beitrag zum Kulturkampf im Bistum Mainz*, w: *Archiv für mittelrheinische Kirchengeschichte*, Jg. 45 (1993), s. 347–358.
- Sakwerda T., *Historia parafii Trójcy Przenajświętszej w Piekarach Śląskich-Szarleju*, Piekary Śląskie 2010.
- Szaraniec L., *Osady i osiedla Katowic*, Katowice 1996.
- Szuster E., *Wisła Wielka 1223-1998. Monografia miejscowości od jej zarania do czasów współczesnych*, Pszczyna–Wisła Wielka 1998.
- Tranawski J., *Symbolika trynitarna w III części Clavierübung J. S. Bacha*, w: *Północniemiecka Szkoła Organowa oraz Johann Sebastian Bach*, red. K. Lukas, Katowice 2017, s. 119–130.
- Więclewska-Bach A., *Das polnische katholische Kirchenlied in oberschliesischen Gesangbüchern von 1823 bis 1922. (Polska katolicka pieśń kościelna w śpiewnikach górnośląskich od roku 1822 do 1922)*, Köln 1999 s. 262–298.